

## DISCURSURI IDENTITARE ÎN REPUBLICA MOLDOVA ПРОБЛЕМА НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

**Summary.** The article deals with language situation in the Republic of Moldova revealing certain issues of national and ethnic identity. Such notions as *our language*, *mother tongue*, *native language*, *official language* have been contrasted to show the differences in the respective concept. Different points of view concerning these issues have been analyzed.

**Key words:** bilinguals, diglots, ethnic and linguistic contacts and conflicts, national identity, native language, official language, state language.

Actualitatea și interesul. Specialiștii din diferite domenii de cercetare precum lingvistica, dialectologia, sociolingvistica, etnologia acordă un interes deosebit fenomenelor sociale precum bilingvismul, diglosia, contacte și conflicte etno-lingvistice sau discursului identitar. Aceste fenomene sociale se manifestă diferit în funcție de spațiul geografic unde se materializează.

Actualitatea temei noastre de cercetare, a problematicei contactelor și conflictelor lingvistice din Republica Moldova este determinată de interesul continuu pe care îl trezește acest spațiu geografic atât pentru cercetătorii din țară, cât și pentru cei din Europa.

Particularitățile situației lingvistice din Basarabia, teoria existenței a două limbi diferite – moldovenească și română –, geografia lingvistică și etnică a țării, „lupta” care s-a instalat între limba majoritară și limba minoritară în ceea ce privește ocuparea funcțiilor sociale, existența a două discursuri identitare diametral opuse în cadrul aceleiași societăți – toate aceste subiecte suscită un interes deosebit pentru noi. Menționăm faptul că aceste subiecte au fost tratate și de alți cercetători din Republica Moldova printre care amintim:

– Eugen Coșeriu, în numeroase articole și lucrări precum: *Limba română în fața occidentului* (1994), *Latinitatea Orientală* (1994), *Unitatea limbii române – planuri și criterii* (1994) etc;

– Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în R. S. S. Moldovenească* (2000) – o lucrare care se axează asupra argumentării identității naționale românești și asupra politicii lingvistice sovietice, accentul fiind pus pe dezrădăcinarea națională și încercarea de a înăbuși identitatea românească în timpul Uniunii Sovietice;

– Silviu Berejan, *Itinerar sociolingvistic* (2007) – lucrare apărută postmortem ce întrunește o culegere de

articole și interviuri acordate de cercetător în timpul vieții. Majoritatea articolelor tratează problematica denumirii limbii moldovenești sau române, etnicitatea și domeniul legislației lingvistice;

– Gheorghe Moldovanu, *Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică* (2007) – o lucrare complexă apărută recent care tratează amănunțit domeniul politicii și planificării lingvistice în general și cu referiri particulare la politica lingvistică a Republicii Moldova atât din perioada țaristă, ulterior sovietică, dar și la cea actuală;

– Anatol Ciobanu, în numeroase articole: *Progrese și regrese în politica glotică din Republica Moldova în Strategii discursive* (2005).

– Alți autori precum: Lidia Colesnic – Codreanca, Valentin Mândăcanu, Ion Dumeniuk etc.

Deși autorii menționați mai sus au acordat o atenție deosebită problematicii limbii române, noi dorim să propunem o abordare diferită. Observațiile și concluziile din lucrarea noastră reprezintă rezultatul unei analize minuțioase a corpusului de presă scrisă pe care l-am ales drept material de cercetare. Ne-am propus să aducem în discuție și să (re)definim unele concepte operatorii, să propunem noi inițiative și soluții în ceea ce privește legislația lingvistică și să analizăm evoluția limbii române în raport cu factorii externi care i-au afectat dinamica. De asemenea, abordarea unor subiecte precum contactele și conflictele etno-lingvistice și dualitatea discursului identitar cu ajutorul mijloacelor mass-media a fost pentru noi o adevărată provocare.

Cu toate că interesul general față de studiul limbii române din Republica Moldova a crescut simțitor în ultimii ani, trebuie să menționăm cu regret că nu există studii vaste de sinteză și analiză care să trateze exclusiv problematica contactelor, conflictelor și interferențelor lingvistice dintre limba română și limba rusă și mai ales a contactelor de după anul 1992. Anul 1992 reprezintă, în acest context, un reper important în evoluția limbii române, dar mai ales în relația dintre limba națională și limbile minoritare, este anul în care limba rusă pierde în mod oficial statutul de limbă de comunicare interetnică și este înlocuită în administrație, învățământ etc. cu limba română. Aceste schimbări au avut loc doar din punct de vedere teoretic deoarece chiar și astăzi, la douăzeci de ani de la obținerea independenței, limba rusă este utilizată încă în administrație și în comunicarea cotidiană, iar numărul

publicațiilor și al televiziunilor de limbă rusă în raport cu cele în limba română este de două ori mai mare.

Actualitatea problematicei abordate de noi este determinată de nevoia de a identifica nu doar motivele care au condus la metamorfozarea limbii române și la situația conflictuală care s-a instaurat între limba etniei majoritare și limba rusă, ci, mai degrabă, de a analiza aceste fenomene sociolingvistice. Totodată, ne propunem să formulăm soluții în ceea ce privește securizarea și (re)dobândirea prestigiului limbii de stat, stabilirea cu precizie a drepturilor lingvistice minoritare, precum și respectarea acestora, analiza aprofundată a contactelor și conflictelor dintre limba română și limba rusă, problematica politicii lingvistice, a bilingvismului și diglosiei.

Primele preocupări ale cercetătorilor pentru domeniul contactelor lingvistice pornesc de la concepția conform căreia prezența cuvintelor străine, împrumutate are o influență negativă asupra limbilor, numind aceste cuvinte „barbarisme”. Încă din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea mulți lingviști (J. Grimm, R. K. Rask, G. W. Leibnitz, J. Swift) au ajuns la concluzia că limbile nu sunt entități izolate, acestea influențându-se reciproc. Aplicând metoda comparativ-istorică cercetătorii au stabilit criterii de înrudire între limbi, insistând asupra faptului că unele nivele ale limbilor sunt mai puțin penetrabile decât celelalte în urma interferenței dintre limbi (referindu-se, în principal, la morfologie) [9, 10].

Noțiunea de contact lingvistic este una destul de largă, generând multiple abordări. Termenul a fost conceptualizat de Uriel Weinreich în lucrarea sa “Languages in Contact”, însă a fost propus pentru prima dată de André Martinet și a înlocuit alți termeni utilizați anterior (cel mai răspândit fiind cel de amestec al limbilor – *mélange* (fr.)). În sociolingvistică, noțiunea este utilizată atât cu sensul de relație între comunitățile lingvistice diferite, cât și cu sensul de utilizare a două sau mai multe sisteme lingvistice de către un individ bilingv / plurilingv [3, 12]. Weinreich și Haugen inițiază primele cercetări serioase în domeniul contactelor lingvistice, iar metoda sociolingvistică pleacă de la ideea că limba este eterogenă și variabilă, iar schimbările pe care le suportă trebuie căutate în această varietate [9, 13].

Contactul lingvistic poate avea loc între limbi diferite sau asemănătoare ca structură, acestea pot aparține sau nu aceleiași familii. Contactul dintre limbi determină o influență reciprocă între limbi, condiționând apariția bilingvismului și favorizând interferențele lingvistice dintre două limbi. În lucrarea *Lingvistică generală și aplicată*, Zamfira Mihail și Maria Osiac identifică următoarele tipuri de contacte [5, 82]:

- pasagere sau accidentale;
- de lungă durată sau permanente;
- externe (interlingvistice, inclusiv enclave aloglote);
- interne (intralingvistice, interregionale);
- directe (interumane – în acest caz vorbitorii folosesc, pe lângă limba maternă, o a doua limbă);

- mijlocite (două limbi interacționează prin intermediul celei de-a treia, ceea ce conduce la împrumuturi „prin filieră”);

- imediate (de tip oral);
- la distanță (prin intermediul scrisului, al învățământului sau al mass-media);
- populare (în ceea ce privește aspectul socio-cultural);
- culturale (acestea pot avea loc între o limbă clasică „moartă” și limbi vii sau între două limbi aflate la distanță).

Necesitatea și utilitatea clasificării tipurilor de contacte lingvistice se explică prin faptul că fenomenul de contact condiționează interacțiunea propriu-zisă dintre limbi. Teoria contactelor dintre limbi abordează problematica bilingvismului, a diglosiei, a interferenței, a împrumutului lingvistic, fenomene ce determină apariția unor procese în interiorul limbilor, dar și evoluția fiecărei limbi care intră în contact cu un alt sistem lingvistic. Din această perspectivă, nu trebuie să limităm aria de cercetare doar la fenomenele de bilingvism, diglosie sau interferență și împrumut. Contactul dintre limbi este rezultatul unor fenomene extralingvistice: conviețuirea a două sau mai multe comunități lingvistice pe același teritoriu geografic, relații interculturale, economice sau politice între comunități diferite, amestecul de populații etc.

Uriel Weinreich consideră că „Două sau mai multe limbi se consideră a fi în contact dacă sunt folosite alternativ de unele și aceleași persoane” [10, 52]. Iar M. Mihailov susține că prin „contact lingvistic se înțelege comunicarea verbală între două colective lingvistice cu excluderea din sfera conceptului a contactelor dialectelor între ele” [6, 252].

În încercarea de a disocia conceptul de contact lingvistic de cel de bilingvism sau interferență, unii cercetători din spațiul ex-sovietic consideră că între noțiunile de contact și bilingvism există o relație de interdependență, bilingvismul realizându-se numai pe bază de contact, în timp ce contactul nu implică în mod obligatoriu și bilingvismul [10, 74].

În opinia lui Weinreich, în situația unui contact lingvistic există întotdeauna o „ambianță social-culturală a contactului lingvistic” [10, 75], acest lucru referindu-se la o sumă de factori care condiționează intensitatea și natura interferențelor lingvistice:

- Situația socială, economică și politică a celor două comunități;

- Toleranța și intoleranța lingvistică, etnică, rasială și religioasă din cadrul comunităților;

- Natura relațiilor dintre comunitățile aflate în contact;

- Poziționarea geografică a comunităților (acestea sunt compacte sau dispersate pe un teritoriu geografic);

- Raportul numeric dintre comunitățile lingvistice;
- Durata și intensitatea contactelor lingvistice;

- Natura relației dintre cele două limbi (sunt sau nu înrudite între ele).

În ceea ce privește contactele lingvistice care apar între limbile imigranților și limbile gazdă, sociolingviștii sunt de

părerea că trebuie luat în considerare un factor important: schimbarea mediului social și geografic, factor ce impune adoptarea celei de-a doua limbi, învățarea limbii-gazde.

Noțiunea de *identitate* a fost utilizată pentru prima dată în lucrarea *Identity and the Life Cycle* (1959), de psihologul german Erik Erikson (autorul lucrărilor *Childhood and Society* (1950), *Identity and the Life Cycle* (1959), *Identity: Youth and Crisis* (1968) propune și explică termenul de identitate pornind de la propriile experiențe ca emigrant în America). Specialistul considera că termenii *identitate* și *identitate națională* sunt intersanjabili în ceea ce privește discursul care se referă la relațiile interetnice [2, 5-29]. Schimbările (geo)politice, geografice și sociale care determină (re)organizarea statelor europene stau, pe de o parte, la baza formării de noi state, iar, pe de altă parte, la unificarea teritorială a altora. În estul Europei, dezmembrarea Uniunii Sovietice a determinat accentuarea aspirațiilor unor etnii la autodeterminare și la dorința legitimă de afirmare a culturii și identității lor.

Majoritatea cercetătorilor din Republica Moldova, din România, dar și din Europa (Baggioni, Boyer, Coșeriu, Moldovanu etc.), consideră că identitatea unei națiuni se construiește pe baza unor constituienți fundamentali, cei mai importanți fiind *limba, religia, istoria, cultura și tradiții populare comune*. Unii sociolingviști (Baggioni, Moldovanu), afirmă că limba nu este întotdeauna unul din constituienții fundamentali ai identității naționale. În acest sens, Daniel Baggioni remarcă:

„Nous avons comptabilisé comme seul État-nation à venir les cas de la Roumanie et de la Moldavie qui, depuis 1991, ont en principe la même langue nationale « roumaine » en attendant une unification étatique qui tarde cependant, vu le faible attrait de la grande sœur latine et les problèmes de la petite sœur moldave avec ses minorités turcophone, gagaouze et russophone d'outre-Dniestr” [1, 21-22].

În ceea ce privește Republica Moldova, diversitatea etnică, lingvistică și culturală a țării, determină dificultatea definirii conceptului de *identitate națională*. În opinia lui Gh. Moldovanu, este absolut necesară realizarea unei distincții între conceptele de *identitate etnică* și *identitate națională*. În contextul în care *identitatea este o funcție a diferențelor în cadrul unui sistem*, identitatea națională este considerat un fenomen modern prin excelență. Aceasta presupune organizare socială omogenă, educație și cultură standard, economie și obiective politice comune [4, 19].

În Republica Moldova, perioada de tranziție de la un regim comunist spre încercarea de a adopta o politică și principii democratice este una marcată de scindarea ideologică, identitară și lingvistică a societății. Acest clivaj a împărțit societatea moldovenească în două categorii:

– Prima este formată din cetățenii fideli vechiului regim comunist, majoritatea etnicilor minoritaro, dar și un număr considerabil de etnici moldoveni. Indivizii din această categorie se identifică drept *moldoveni*, vorbitori

fie de limbă rusă, fie de *limbă moldovenească*, considerând că limba moldovenească este o limbă de sine stătătoare, diferită de limba română. Totodată, acest grup de indivizi respinge cu înverșunare identitatea română, apreciind pozitiv limba, cultura și tradițiile poporului rus.

– Cea de-a doua categorie este formată din cetățenii care se identifică drept români, vorbitori de limbă română. Acest grup optează pentru o ideologie politică democratică, considerând comunismul și vechiul regim politic drept instrumente de modificare a configurației identitare a populației din Basarabia, de rusificare și de inventare a limbii și a poporului moldovenesc.

În lucrarea noastră, am făcut referiri la perioadele istorice în care teritoriul Basarabiei a fost parte componentă a Imperiul țarist și, ulterior, a Uniunii Sovietice. Totodată, nu este necesar să revenim asupra problematicei identitare și lingvistice din aceste două perioade, intenția noastră fiind concentrarea asupra dualității discursului identitar din Republica Moldova, după ce a devenit stat independent. De asemenea, ne vom îndrepta atenția asupra manifestărilor identitare lingvistice care influențează viața socială a țării.

Sfârșitul anilor '80 a marcat destrămarea Uniunii Sovietice. Pe harta Europei au apărut noi state, puse în situația și în fața necesității de a (re)adopta noi identități și de a forma noi societăți. Fostele republici sovietice au devenit societăți-gazdă pentru numeroase grupuri minoritare, constrânse de schimbările politice și geografice să conviețuiască împreună cu națiunile titulare. După dispariția URSS, noile state au suportat schimbări politice, economice și lingvistice radicale. În ceea ce privește construcția statală, societatea moldovenească a intenționat, inițial, adoptarea principiului stat – națiune. La scurt timp, însă, naționalismul s-a dovedit a fi o cale anevoiasă, mai ales din cauza relațiilor tensionate dintre națiunea titulară și minorități, determinând orientarea societății spre o identitate civică. În opinia noastră, sentimentul național puternic și efervescent manifestat în fostele țări sovietice este, de fapt, rezultatul înlăturării politicilor comuniste represive care, în scopul conservării puterii, au politizat excesiv etnicitatea.

Debutul anilor '90 a fost marcat de fenomenul „re-deșteptării naționale” în majoritatea statelor ex-sovietice, inclusiv în Republica Moldova. Influența politică a Moscovei nu a fost în totalitate înlăturată, identitatea românească, limba și istoria română devin subiecte ce suscită o atenție deosebită în societatea moldovenească. Partidele politice care vin la conducerea țării în primii ani de independență, sunt de orientare pro-românească, promovând limba și cultura română, recunoscând unitatea limbii și originile istorice românești ale populației din Basarabia. În această perioadă, relațiile interetnice devin tot mai tensionate din cauza (re)afirmării identitare a națiunii titulare, culminând cu acordarea autonomiei teritoriale comunității găgăuze în sudul Republicii Moldova, în raionul Comrat, dar mai ales prin conflictul armat din Transnistria, unde este

concentrată o importantă comunitate rusă și ucraineană. Motivele principale invocate de aceste două regiuni secesioniste sunt impunerea limbii române în Republica Moldova, revenirea la alfabetul latin și apartenența la națiunea și cultura română declarată public. Începând cu anul 1996, din considerente geopolitice strategice, economice și politice, partidele politice moldovenești, încep să evite utilizarea termenilor *limbă, istorie și identitate română* în discursul public, preferând folosirea expresiilor neutre *limba noastră, limbă oficială, limbă de stat sau limbă maternă* [7, 245].

Apariția ideii de identitate civică, după anul 1992, a fost generată nu doar de conflictualitatea relațiilor dintre moldoveni și minorități, dar și de problema denumirii limbii națiunii titulare – română sau moldovenească. Această problemă s-a dovedit a fi polemică și importantă, dovadă fiind nerezolvarea ei nici după mai bine de douăzeci de ani de la declararea independenței. Existența acestei probleme a determinat polarizarea societății, în Republica Moldova formându-se două tipuri de discursuri identitare: moldovenesc și românesc, limba și denumirea acesteia devenind mize importante în menținerea unui mediu social conflictual.

Odată cu venirea la guvernare a Partidului Democrat Agrar (1994-1998), politica națională se distanțează de principiul stat – națiune, orientându-se spre unul civic, multietnic.

Intellectualitatea se opune acestor măsuri politice de conciliere forțată și de oprinare a limbii și culturii române. În pofida acestei opoziții, în anul 1994, limba moldovenească este oficializată prin Constituție. Problema denumirii limbii oficiale a determinat accentuarea dilemelor lingvistice ale societății moldovenești, determinând scindarea societății, atât la nivelul intelectualității, cât și a puterilor politice și a cetățenilor de rând. În acest context, Parlamentul Republicii Moldova a apelat la opinia oamenilor de știință care au formulat următorul răspuns:

„Istoria ne demonstrează printr-o mulțime de fapte reale că nu întotdeauna denumirea limbii coincide cu denumirea statului. În cazul Republicii Moldova, au fost multe premise și argumente care au condus la proclamarea statului moldovenesc independent. Existența acestui nou stat n-o pune la îndoială nici o țară din lume, inclusiv România. Iată de ce nici din punct de vedere politic astăzi nu este motivată excluderea din circulație a termenului limba română. [...] Convingerea noastră este, de aceea, că articolul 13 din Constituție trebuie să fie revăzut în conformitate cu adevărul științific, urmând a fi formulat în felul următor: „Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română” (Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria și folosirea glotonimului limba moldovenească [8, 131-132]).

În pofida opiniei solide prezentată de Academia de științe, problema denumirii limbii este, în continuare, simptomatică, adoptarea glotonimului limbă română fiind evitată de autorități. Acest fapt a determinat totodată

răcirea și tensionarea relațiilor interetnice, orice tentativă de (re)adoptare a denumirii de limbă română fiind catalogată de minorități drept acțiuni de reprimare a acestora și de „românizare” forțată a etniilor Republicii Moldova.

### Bibliografie

1. Baggioni D. Langues et nations en Europe / D. Baggioni. – Paris : ed. Payot et Rivages, 1997.
2. Chelcea S. Memorie socială și identitate națională / S. Chelcea. – București : ed. Institutului Național de Informații, 1998.
3. Haugen E. The Ecology of Language: Language science and national development / E. Haugen. – Stanford, California : ed. Stanford University Press, 1972.
4. Hobsbawn E. Nation et nationalisme depuis 1780 / E. Hobsbawn. – Paris : ed. Gallimard, 1992.
5. Mihail Z. Lingvisti Fundației România de Mâine / Z. Mihail, M. Osias. – București, 2006.
6. Mihailov M. Bilingvismul și interacțiunile lingvistice / M. Mihailov // Problematika bilingvismului și a plurilingvismului. – Moscova, 1972.
7. Moldovanu Gh. Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică / Gh. Moldovanu. – Chișinău : ed. Poligrafică a ASEM, 2007.
8. Opinia Academiei de Științe din Republica Moldova // Revistă de lingvistică și știință literară, 1995. – Nr. 1.
9. Sala M. Limbi în contact / M. Sala. – București : ed. Enciclopedică, 1997.
10. Weinreich U. Languages in Contact: Findings and problems / U. Weinreich. – New York : ed. Cambridge University Press, 1953.

### Казаку Л. Проблема національної ідентичності в Республіці Молдова. — Стаття.

**Анотація.** У статті розглядаються проблеми, пов'язані з проблемою національної ідентичності та мовної ситуації в Республіці Молдова, зачіпаються актуальні питання національної та етнічної ідентичності. Аналізується розмежування таких понять, як *наша мова, рідна мова, офіційна мова, державна мова*. Наводиться аналітичний огляд різних точок зору на дану проблему.

**Ключові слова:** білінгвізм, диглосія, етнолінгвістичні контакти і конфлікти, національна ідентичність, рідна мова, офіційна мова, державна мова.

### Казаку Л. Проблема национальной идентичности в Республики Молдова. — Статья.

**Аннотация.** В статье рассматриваются проблемы, связанные с проблемой национальной идентичности и языковой ситуации в Республике Молдова, затрагиваются актуальный вопрос национальной и этнической идентичности. Анализируется разграничение таких понятий, как наш язык, родной язык, официальный язык, государственный язык. Приводится аналитический обзор различных точек зрения на данную проблему.

**Ключевые слова:** билингвизм, диглоссия, этнолингвистические контакты и конфликты, национальная идентичность, родной язык, официальный язык, государственный язык.